

Axel Honneth og en teori om anerkendelse

Det er min opfattelse, at den grundholdning, som udtrykkes gennem anerkendelse, må være selve den kerne, som pædagogik er gjort af. I mødet med den anden må der være en anerkendelse, en respekt og en forståelse til stede.

Af Britta Nørgaard

På det sidste har der specielt på det socialfaglige område været en voksende interesse for den tyske socialfilosof Axel Honneth (f. 1949). Axel Honneth indskrives i den kritiske teoris tradition, og han er i dag professor i samme embede, som Jürgen Habermas har beklædt i en årrække. Honneth er tydeligvis også inspireret af andre af de store, tyske filosoffer såsom Immanuel Kant (som selv udforskede en universel agtelsesetik) og Friedrich Hegel.

Det er som så ofte i denne tradition derfor lidt af et udredningsarbejde at få indkredset centrale pointer, fordi disse inspirationskilder væver sig ind i hinanden, samtidig med at teoriudviklingen hos Honneth foregår i en stadig dialog med både nuværende studerende, den aktuelle internationale forskning og de tidligere inspirationskilder.

Når jeg i denne forbindelse vil forsøge at introducere til elementer i Honneths arbejde, så vil valget primært falde på hans anerkendelsesteori. Og jeg mener, denne teori er yderst relevant i forhold til det pædagogiske arbejdsfelt, men der er også relevante pointer i forhold til det fagpolitiske inden for pædagogfaget.

Men også Honneths teorier om individualisering,

selvrealisering, sociopatologier er af betydning for det pædagogiske felt i forståelsen af nye problemtyper og adfærdsformer. Således er – efter min opfattelse – hans analyser af identitetsproblemer meget rammende (Honneth 2002). Disse problemstillinger vil dog kun blive berørt perifert i denne omgang.

I Honneths egen analyse af forskellige anerkendelsesformer fylder Hegels begreb om Sittlichkeit (altså sædelighed/moral) meget. Honneth mener selv, at alle former for social interaktion rummer gensidige moralske krav, og at sociale forhold er anerkendelsesforhold (Honneth m.fl. 2004, s.61 – 63). Honneth betegner derfor sin teori som en moralsk grammatik om sociale konflikter, mens forgængerens, Jürgen Habermas', teori rummer analyser af blandt andet livsverdenens grammatik. I Habermas' version relateres forskellige problemtyper til mangelfuld reproduktion af livsverdensressourcer (Nørgaard 2000). Hvor Habermas' ærinde er at lade kommunikationen danne grundlag for en etisk form for intersubjektivitet, så er det Honneths ærinde både at supplere og at kritisere Habermas for ikke at gå dybt nok i analysen af det intersubjektive (Honneth m.fl.).

Her ser Honneth begrebet anerkendelse som det centrale og som et væsentligt supplement til kommunikationen.

I præciseringen af forskellige anerkendelsesformer læner Honneth sig op ad Hegels sfærebegreber, som rummer *familie*, *det borgerlige samfund* og *stat*, og Honneth spørger bl.a. om disse 3 sfærer er dækkende, og om der kun gives *disse* 3 sfærer (Honneth 2001, s. 15). Honneth diskuterer også, om Hegel har placeret de forskellige anerkendelses- og interaktionsformer i de helt rigtige sfærer, eller om dette kunne være anderledes (Honneth 2001b, s. 32f). I alt fald danner Hegels analyse af Sittlichkeit med 3 sfærer grundlag for det videre arbejde, således at Honneth opstiller 3 forskellige sfærer med hver sin anerkendelsesform.

For at nærme sig begrebet anerkendelse analyserer Honneth også begrebet usynlighed, forstået som det, der sker, når man måske nok fysisk er observeret, men hvor man socialt er usynlig, altså overset, negligeret. Disse iagttagelser bruges til at skelne mellem det at erkende den anden i en basal forstand og det at anerkende den anden, og for også at tydeliggøre hvori anerkendelsen eller mangelen på samme kan iagttages (Honneth 2003b, s. 10 – 15). I denne udredning trækker Honneth på den forskning vedrørende spæd- og småbørns kompetencer i interaktionen, som psykologen Daniel Stern har belyst empirisk og analytisk.

Inspirationen fra George Herbert Mead er også tydelig, således at også de socialpsykologiske mekanismer beskrives indgående hos Honneth, når han analyserer betingelserne for dels anerkendelse, dels identitetsdannelse (Honneth 2003a, s. 135ff). I *familien* baseres anerkendelsen emotionelt eller, som det hedder hos Honneth, affektivt, og anerkendelsen her danner basis for at indgå i et hvilket som helst intersubjektivt forhold. Kærligheden skaber det mål af individuel selvtillid, som er en uomgængelig basis for den autonome deltagelse i det offentlige liv, siger Honneth (H. 2003a, s. 174). Der vil dog ofte være en hårfin balance

mellem selvstændighed og binding i denne sfære. Ofte vil der være tale om symmetriske relationer, og får vi denne form for anerkendelse, udvikler vi *selvtillid*.

I den *retslige sfære* mødes vi – ideelt set – som moralsk kapable borgere med agtelse og med rettigheder og muligheder som alle andre. Denne form for anerkendelse baserer sig på almengørbare interesser. Med Meads termer handler det om at se den generaliserede anden i et normativt perspektiv (Honneth 2003a, s. 174f). Her kan det dog på det analytiske niveau komme på tale at skelne mellem dels politiske deltagerrettigheder, dels sociale velfærdsrettigheder, og empirisk kan denne form for anerkendelse lettest eftervises i sin negative udgave, hvilket vil blive uddybet senere (Honneth 2003a, s. 186ff). Får vi denne form for anerkendelse, udvikler vi *selvagtelse*. Denne form for anerkendelse er af kognitiv art.

Endelig møder vi i den *solidariske sfære* en form for social solidaritet, hvor vi anerkendes for vores individuelle særegenhed, som et uerstatteligt og unikt individ, som bidrager til samfundets reproduktion og hele, og værdsættelsen/anerkendelsen sker på baggrund af særlige funktioner og kvalifikationer. I solidaritetens sfære er der tale om både noget emotionelt og noget kognitivt i anerkendelsen. Mødes vi med denne form for anerkendelse, udvikler vi *selvværdsættelse*.

Ingen af disse anerkendelsesformer kan opfattes som statiske. Der vil være mange kulturelle og historiske forskelle særligt i den retslige og den solidariske sfære.

Således kan man f.eks. se kvinders retsstilling forandre sig gennem de sidste 100 år, og på samme tid kan man måske se fædre miste anerkendelse på det retslige område i forbindelse med skilsmisser. Betragter man gruppen af homoseksuelle i denne anerkendelsesforms optik, så vil man også kunne se store forandringer, lige som forskellige etniske problemstillinger lader sig analysere ud fra denne sfæres anerkendelsesbegreb.

Samtidig med en øget rettighedstilskrivning,

fremhæver Honneth, at der sker en svækkelse af et socialt normalitetspres (Raffnsøe-Møller 1999, s.157). Men om det betyder, at vi generelt er blevet mere rummelige eller inkluderende, er et helt andet spørgsmål.

På det solidariske område skifter tendenserne også. Tidligere ville man tale om ære og anseelse, mens man i dag i sin drøftelse af evt. anerkendelse i denne sfære vil tale om prestige og status. Inden for denne sfære sker der samtidig endnu en ændring: fra en gruppe- eller standsorienteret form for ære til en stærkt individualiseret form for status og prestige (Honneth 2003a s.199 – 207).

Som så ofte i en kritisk teoretisk tradition (Honneth m.fl 2004), så finder også Honneth det naturligt at efterprøve sin teoris gyldighed eller holdbarhed ved empirisk at efterspore negationen af sine fund, altså forskellige former for mangel på anerkendelse.

Til hver af de 3 sfærer svarer således en række *krænkelserformer*, hvor anerkendelsen bliver til nedværdigelse, fornærmelse, ydmygelse, foragt, usynliggørelse, at blive overset o.l., og hvor oplevelsen af den manglende anerkendelse er af både fysisk, psykisk og social karakter.

Til *sfæren for kærlighed og familie* svarer således krænkelserformer som tortur, voldtægt, fysisk misbrug, og disse former resulterer alle i en form for manglende fysisk integritet. I litteraturen og i livshistorier hører vi ofte om ydmygelse, fornærmelser, fysiske overgreb etc., men sjældent med fokus på en egentlig indskrænkelse af handlefriheden; mere fordi selvet er blevet ringeagtet og krænket (Honneth 2004 s. 212f). Denne form for misagtelse resulterer i, hvad Honneth kalder psykisk død, hvor man mister både selv- og omverdenstillid og reagerer med social skam (Honneth 2003a s.214 – 218).

Til *sfæren for det retslige område* ses som krænkelserform, at man udelukkes fra bestemte rettigheder, og hermed siges det indirekte, at man ikke regner med personens eller gruppens moralske troværdighed eller evne. Hvad man troede var en

universel rettighed, gælder ikke for én selv. Her er der tale om social død og om tab af selvagtelse. Mange af vore integrations- og inklusionsproblemer kan ses i lyset af denne krænkelserform.

Den solidariske sfære rummer også muligheder for krænkelserformer. Her handler det om social status, hvor det handler om en evaluativ degradering af den selvvirkeliggørelse, som optimalt skulle kunne finde sted i denne sfære. Det betyder tab af personlig selv værdsættelse og krænkelser. Her er det på sin plads at minde om, at netop denne form for anerkendelse historisk er blevet mere og mere individualiseret frem kollektiv og standsorienteret (Honneth 2004 s.217f).

Honneth og pædagogikken

Gennem de sidste mange år har et af pædagogfagets mantraer været ”anerkendende relationer”, og for mig at se bidrager Honneth til en væsentlig teoretisk udredning af denne tilgang, for hvad anerkendelse egentlig vil sige. Samtidig har begreber som inklusion og rummelighed også været på den pædagogiske dagsorden, og også disse begreber nuanceres efter min opfattelse med Honneths udredninger. Det er således på både det såkaldte normalområde og inden for det socialpædagogiske felt, at man med Honneths begreber får mulighed for at fremanalysere nye aspekter.

Begrebet anerkendelse anvendes hos Hegel til at kendetegne de sociale mønstre af en gensidig bekræftelse, som udgør nødvendige forudsætninger for en menneskelig bevidsthed om frihed, for autonomi og for identitetsdannelse (Honneth 2001b, s. 11). Foruden en egentlig form for adfærd og behandling i dette møde, så rummer begrebet også en moralsk indstilling, holdning eller stemthed til dette møde, som matcher den relevante form for anerkendelse, hedder det (ibid. s.11). Kun gennem virkeliggørelse af disse anerkendelsesformer i en gensidig udveksling har vi som mennesker mulighed for selvvirkeliggørelse (ibid. s.12). At bidrage til denne kompetence må siges at være central for det pædagogiske arbejde, og det er da

også Honneths opfattelse af Hegels Sittlichkeitslehre, at hver ny generation skal kunne generere og initiere motivationsstrukturer, som skal sikre mennesket evne til at deltage i disse gensidige og anerkendende udvekslingsforhold (ibid. s.14).

Læsningen af Honneths anerkendelsesteori og anvendelsen af hans begreber vil givetvis være fulgt af en vis barriere. I dansk pædagogisk litteratur er der en tradition for at lade begrebet selvtillid være et ”ydre” begreb, mens begrebet selvværd henføres til den følelse af ”indre” værdi, der ofte vil præge forældre – barn-forholdet. Hos Honneth er selvværdsættelsen stadig en følelse af indre værdi, men for det første hørende til den solidariske sfære, og for det andet hidrørende fra, at man tilføjer denne sfære noget unikt og har særlige funktioner m.m. Altså både noget indre og noget ydre.

I Danmark har der de senere år været en fornyet diskussion om, hvad socialpædagogik betyder, og hvilken rolle denne pædagogik spiller i et moderne samfund.

Ser vi på forskellige typer, som normalt ville være at finde blandt socialpædagogikkens målgrupper, så vil man kunne belyse deres situation ud fra anerkendelsesteorien og dens krænkelserformer. Hvis vi skal opnå selvvirkeliggørelse på både det individuelle og det sociale plan, forudsætter det anerkendelse på de 3 tidligere nævnte områder.

Mange socialt udstødte eller marginaliserede har ikke opnået anerkendelse i de nære relationer på grund af forskellige former for omsorgssvigt, de har måske knap nok opnået anerkendelse på det retlige område på grund af mangel på fast indtægt, bopæl etc., og på det solidariske område, så har de måske vanskeligt ved den form for selvrealisering og livsplanlægning, som er påkrævet i et samfund som vores med livslang læring, kompetenceudvikling og karriereræs. De har derfor ikke opnået anerkendelse for det særlige, de kan og er. Tværtimod er deres selvværd og selvværdsættelse ofte meget lav på grund af gentagne fiaskoer og krænkelser. Til gengæld vidner masser af livs-

historier og interviews med f.eks. unge anbragte, at milepæle for disse særlige liv, udgøres af mennesker (professionelle eller andre), der har betragtet disse personer som anerkendelsesværdige for det, de er.

Mange udviklingshæmmede vil have samme mønster. Hvilken form for anerkendelse har der mon været i de gamle centralinstitutioner? I dag hedder det så boformer, og ifølge Lov om Social Service, så tilnærmer man sig en ligestilling på det retslige område, men alligevel er det andre, der laver handleplaner, bestemmer de store linier såsom bolig, etablering af parforhold m.m. På det solidariske område, hvor det er vore helt særegne træk, der skal anerkendes, så vil der også her ske en gruppering i form af diagnoser, interesser og tilnærmede handleplaner frem for den helt individualiserede stil, der ellers gør sig gældende i denne sfære. I dag er normeringen ofte sådan, at selv om en beboer er syg, så er det næsten ikke muligt med en ekstra hjemmedag på grund af manglende personale, og hvor andre kan have overvejelser vedrørende efterløn og pensionsalder, så er der ældre udviklingshæmmede, som aldrig vil kunne få disse valg. Honneths analyser af individualiseringens paradokser kan relateres til denne målgruppe, og dog vil man sikkert hos de udviklingshæmmede skulle nuancere en række af Honneths centrale begreber som f.eks. selvrefleksion, autonomi, selvrealisering, ansvarlig livsplanlægning, profilering (Honneth 2002 s. 144f).

I forhold til forskellige subkulturer, som vi kan have vanskeligt ved at inkludere i vort samfund, så vil man også her kunne se forskellige former for anerkendelse gøre sig gældende internt i disse grupperinger. Røkergrupperne, forskellige bander og grupperinger vil opstille deres egne kriterier for anerkendelse velvidende, at deres specifikke adfærd ikke vil vinde anerkendelse på hverken det retslige eller det solidariske domæne. Til gengæld opnår de måske en gruppe-intern respekt (Honneth 2001a, s.106). Generelt kan man se, at grupper, der har haft fælles modstand, udviser indbyrdes

solidaritet (Honneth 2003a, s.207).

I forhold til vore normpluraliserede samfund, så kan det af og til synes, som om vi alligevel ikke har formået at skabe et socialt og kulturelt miljø med en værdihorison, som er almengyldigt og ”rummeligt” nok (Raffnsøe-Møller, 1999 s.166). Både Mead og Honneth ser ellers det moderne, civiliserede samfund som stedet, hvor man i højere grad end tidligere får et større spillerum for autonomi og individualitet (Honneth 2003a, s. 135). Eller måske er det de professionelle, som ikke har tilstrækkelig engagement i andres livsudfoldelse?

I såvel daginstitutionslivet som i skolen må anerkendelse betragtes som en væsentlig faktor, når man læser Honneths – og med ham både Meads og Hegels – placering af de gensidige anerkendelsestrukturer som essentielle i forhold til identitetsdannelse, selvrealisering og socialt samspil.

I daginstitutionerne har man gennem mange år set det som en væsentlig del af den pædagogiske opgave at være et supplement til den opdragelse, som lå i hjemmet. Her kan det være en væsentlig skelnen at gøre sig, at det i børnehaven gælder et professionelt forhold, som handler om at se børnene som de unikke og særegne væsener, som de også er – og ikke se dem i et kærlighedens anerkendelsesperspektiv. Børnene bidrager i en solidarisk sfære med nogle individuelle kompetencer, og det er ikke som individualister, de her skal betragtes. De skal betragtes som værende af betydning for fællesskabet, og de skal gennem den selvtillid, der er grundlagt i den hjemlige anerkendelsesfære, sammen med den selvværdsættelse, der er resultatet af den solidariske anerkendelsesfære, blive i stand til at indgå i relationer og i intersubjektivitet med tolerance og respekt for den anden og for de normer, der gør sig gældende i den solidariske sfære, de er en del af. Honneth gør dog også opmærksom på, at solidaritet og anerkendelse kan rette sig mod særlige livsformer (Raffnsøe-Møller 1999, s.158).

Her må man af og til spørge sig, om de professionelle baggrund (Bourdieu ville tale om habitus og etnocentrisme) skaber barrierer for mangfoldighed og rummelighed, når anderledes livsformer skal anerkendes.

I forhold til skolelivet kan det i lyset af anerkendelsesbegrebet i den solidariske sfære vække bekymring, at der i disse tider tales så meget om klare mål, trinmål, standarder og tests. Dette sker næsten samtidig med, at der ellers var en åbning i forhold at forstå intelligens på mere nuanceret vis, som havde kunnet bane vej for anerkendelse af mere forskelligartede færdigheder og kompetencer.

Spørgsmålet vil dernæst lyde, om en del af svaret i forhold til pædagogik i praksis altid er anerkendelse – uanset hvad?

Honneth mener selv, at det af og til kan være nødvendigt at sætte omsorg i stedet for anerkendelse, uden at han dog gør nærmere rede for sit omsorgsbegreb. Det kan være i forhold til uarbejdsdygtige eller ”overflødige” på arbejdsmarkedet. Samtidig mener Honneth, det er nødvendigt at udvide begreber for det, der kan tælle som ”arbejde” og bidrag til samfundet og fællesskabet, og som man således kan få anerkendelse for (Honneth 2001a, s.108).

Læser man i den forbindelse bogen *Anerkendelse og dømmekraft i socialt arbejde* af Peter Høilund og Søren Juul, som rummer analyser af interviews med socialrådgivere og klienter i anerkendelsesoptik, så vil tanken om at nuancere arbejds- og ”bidrags”-begrebet synes at have trange kår. I disse interviews får man et indtryk af, at det eneste, der gælder, er tilknytning til arbejdsmarkedet, og at det, man mangler mest som klient, er anerkendelse og måske også overhovedet være synlig i sagsbehandlerens arbejde med skærmen (Høilund og Juul 2005).

Honneth mener, det er væsentligt i forhold til vores selvværdsættelse, at man overhovedet får lov til at erfare, at ens egne præstationer og færdigheder er værdifulde for samfundet (Honneth 2003a, s.210). Det er *min* opfattelse, at den grundholdning, som

udtrykkes gennem anerkendelse, må være selve den kerne, som pædagogik er gjort af. I mødet med den anden må der være en anerkendelse, en respekt og en forståelse til stede. Som professionel i det pædagogiske arbejdsfelt må et engagement i den andens selvvirkeliggørelse – som i sagens natur er forskellig afhængig af arbejdsområde - være det centrale. Og som professionel må man være sig bevidst, i hvilket anerkendelsesdomæne man befinder sig – både i sit arbejde udadtil og i sit eget forventningsmønster.

I det pædagogiske arbejdsfelt reflekterer man ofte over de 3 P'er – privat, personlig og professionel. Med Axel Honneths teori om anerkendelse får denne refleksion flere dimensioner, for naturligvis er der forskel på den anerkendelse, som man viser sine egne børn og de børn, man arbejder professionelt med. Men det betyder også, at der er forskel på den anerkendelse, man som den professionelle selv må forvente.

En tidligere filosof, den jødiske Martin Buber, som er blevet kaldt ”mødets filosof” gør udtrykkeligt opmærksom på, at læreren eller pædagogen udgør en undtagelse m.h.t. at stræbe efter det eksistentielle møde mellem jeg og du. Den professionelle må altid være sig bevidst, at han er den, der har ansvaret for den anden – og for relationen (Martin Buber 1923, Nachwort 1957). Som professionel må man altså ikke forvente den form for anerkendelse, der hører til kærlighedens domæne. Samtidig tror jeg imidlertid, at vi som professionelle af og til oplever en form for anerkendelse og en form for møde, som vanskeligt lader sig rubricere i nogen af domænerne, og som måske netop gør Honneths diskussion af Hegels sfære-begreb relevant. Glimtvis får vi netop i dette eksistentielle møde en form for anerkendelse, som rummer så mange elementer fra både kærlighedens sfære og solidaritetens sfære, at man næsten oplever en overskridelse heraf, og glimtvis betyder denne oplevelse ny motivation til det videre arbejde for den professionelle.

Men hvis Honneth selv vil gå på kompromis med

anerkendelsen og af og til vil lade sig ”nøje” med omsorg, så må det være en omsorg som i sig rummer en etik, en nærhed og en respekt, som sikrer inklusionen, hvor omsorg for mig at se også kan have eksklusion, marginalisering og sygeliggørelse som konsekvens.

Honneth og det fagpolitiske på det pædagogiske arbejdsområde

Følger man Honneths opdelinger og overvejelser kan man måske få blik for nogle af de forandringer, der er sket på det pædagogiske arbejdsområde ud fra en fagpolitisk eller professionsbaseret betragtning.

I det følgende trækker jeg implicit på en velkendt, organisationsteoretisk model udviklet af Leavitt til at illustrere nogle sammenhænge mellem opgave, aktør, struktur og ressourcer. Nogle af mine pointer kan være trukket skarpt op, men ikke for at støde – mere for at fremme forståelsen, håber jeg.

I mange år har man på daginstitutionsområdet set det som en væsentlig opgave at tilbyde pasning for børnene. Aktørerne kunne således se sig selv som ”en forlængelse” af det hjemlige og således udfylde sin rolle som pædagog med velkendte kvalifikationer i tråd med moderens og husmoderens. Ubevidst kunne man ligeledes synes, at den form for anerkendelse, der var ønskværdig, lå i forlængelse af den hjemlige sfære – nemlig en form for kærlighed.

Når nu opgaven ændres fra pasning over udvikling til læring og service, så sker der naturligvis også noget med de andre elementer i Leavitts model: aktørerne, strukturerne og ressourcerne.

Derfor skal man som pædagog måske ændre sine forventninger, og man skal gå efter en anden form for anerkendelse – nemlig anerkendelsen for det særegne og uerstattelige, man kan tilføre området. Heri ligger der dog væsentlige og svært udryddelige forforståelser. I børnehaven henviser man stadig til ”spørg en af de voksne” – og individualiseringen er ikke slået helt igennem her. Det samme gælder ikke skolen og heller ikke i samme omfang

det socialpædagogiske område.

Dette gælder også i forhold til at acceptere ledelse – man har gennem mange år vænnet sig til flade hierarkier, og at lighed oftest betød ensbed. Anerkendelse her betyder netop at anerkende en for at tage ledelse på sig, men det kan samtidig være svært at opretholde de ofte uformelle og meget venskabelige omgangsformer, som har været en del af kulturen på det pædagogiske arbejdsområde.

Som pædagog skal man ikke nødvendigvis anerkendes på de færdigheder og ”dyder”, som hører husmoderen, den servicerende eller ”tyendet” til! (anvendelse af begrebet tyende refererer til tidligere udtalelser af DPU’s rektor Lars-Henrik Schmidt).

Faktisk skal den solidariske sfære danne de strukturer, der giver basis til ny løn, og netop noget af dette tankegods gør det til en vanskelig opgave for måske specielt daginstitutionspersonalet.

For at opretholde en vis form for moral eller ”Sittlichkeit” skal man specielt på området for den sociale solidaritet sikre sig, at anerkendelsesstrukturen findes i et transparent system af funktionel arbejdsdeling (Honneth 2003a s.143).

Disse forhold betyder på den ene side, at der skal være meget tydelige arbejdsbeskrivelser, for hvornår man har opfyldt krav og forventninger, hvilket der ikke er tradition for – hverken i den pædagogiske profession som sådan eller i den danske pædagogiske tradition overhovedet, ligesom der skal være tydelige kriterier for tillæg af forskellig art inden for Ny Løn. I dag udvikles der læreplaner med dokumentation og evaluering i daginstitutionerne, og på andre områder forsøges der i ”best practice” og ”hvad der virker”, for også her at få nogle tydeligere og evaluerbare mål og kriterier.

På den anden side betyder den stærkt øgede individualisering også et pres på den enkelte. I dag er svaret på denne individualisering inden for arbejdslivet kravet om autenticitet. At kravet om uafsladeligt at være autentisk kan være svært at leve

op til for alle – og med de ressourcer og de strukturer, der samtidig lægges ned over det pædagogiske arbejdsfelt, siger næsten sig selv (Honneth 2002 s.145).

Hvis man samtidig har forventninger om en form for anerkendelse, der svarer til det hjemlige, nemlig kærlighed, men måske kun delvis får den form for anerkendelse, der svarer til den solidariske sfære i form af lav løn og halvdårligt omdømme, og man samtidig prøver at leve op til institutionernes normalforventning om autenticitet, så kan jeg se en voldsom fare for frustration, udbændthed og psykisk træthed for pædagogerne.

Oveni er der i forhold til ”individualiseringens paradokser” også krav om en profileret og tydelig selvansvarlig livsplanlægning, som betyder en voldsom fremtidsorientering for at holde sig ajour med hensyn til blandt andet karrierechancer. At kunne leve med denne ubestemthed og denne åbenhed er ikke alle beskåret, og også disse mekanismer kan ifølge Honneth føre til nye sociale lidelsesformer i form af f.eks. sociale depressioner og psykiske overbelastninger (Honneth 2002 s.144 – 154).

Selve præstationsræset kan, iflg. Honneth, ødelægge den normative integration, som netop kunne være en væsentlig effekt af den solidariske sfære (Honneth 2001a, s.104).

Disse tydelige træk ved den solidariske sfære kan være af forklarende værdi i forhold til det moderne arbejdsmarked med dets nye problemer og udfordringer.

Honneth mener, at oplevelser og erfaringer med misagtelse kan lejres affektivt i mennesket, så det senere kan give anledning til og motivation til social modstand, som handler om ”kampen om anerkendelse”. Og det er hans opfattelse, at der på arbejdsmarkedet ofte må lægges lige så stor vægt på fordelingen af anerkendelse som på fordelingen af materielle og økonomiske goder.

Dog skal der være artikulationsmidler parate i eller for en social bevægelse, dvs. fagpolitisk parathed, for at erfaringer om misagtelse kan blive til en reel

motivationskilde for politiske modstandshandlinger (Honneth 2003a s.224).

For mig at se er der en yderligere krølle i forhold til det fagpolitiske, idet størsteparten af pædagoger som bekendt er kvinder. En del af den fagpolitiske kamp er også en kønspolitisk kamp, og spørgsmålet er måske helt grundlæggende, hvor kønnenes kamp skal placeres – i den retlige sfære eller i den solidariske. Der er stadig ikke lige løn for lige arbejde, der er problemer med barselsreglerne, og den individualiserede struktur i solidaritetssfæren betyder, at kvinder må se traditionelle flade hierarkier forsvinde, og det sker ikke over én nat. Når jeg i min indledning dvælede ved Honneths overvejelser vedrørende Hegels opdeling i 3 sfærer og spørgsmålet om, hvorvidt der er tale om netop disse 3 og kun disse, så ser jeg også nogle tendenser i moderne arbejdsliv, som kan understrege betydningen af denne tvivl. Flere forskere har påpeget tendensen til at lade arbejdsliv og privatliv glide ind i hinanden oven i købet understreget af en tendens til også at lade diskursen påvirke. Dette gælder f.eks. i bogen ”Kærlighed og omstilling” af N. Åkerstrøm Andersen og A. Born.

En øjenåbner

Jeg har med disse betragtninger direkte fra Axel Honneth og mine egne overvejelser set i lyset af hans teori om anerkendelse villet introducere blot nogle af de begreber, som teorien rummer i forhold til det pædagogiske arbejdsområde. Der er for mig at se ingen tvivl om, at denne teori uddyber nogle af de begreber, som vi har brugt på det pædagogiske arbejdsområde i en årrække.

Hvad enten man anvender den positive tilgang med anerkendelse som omdrejningspunkt, eller man i sin analyse går over en fase med synliggørelse og bevidstgørelse af krænkelser, så tror jeg, at Honneths begreber om anerkendelse kan fungere som øjenåbnere for os – også i det pædagogiske felt.

Britta Nørgaard er cand.mag. og lektor ved Pædagogseminariet i Aalborg

Litteratur

Buber, Martin (1923): *Ich und Du. Nachwort* 1957, Hier Reclam, Stuttgart 1995

Honneth, Axel (2001a): *Om sociologiens rolle i anerkendelsesteorien. Interview med Axel Honneth* ved Willig, Rasmus og Petersen, Anders. In: *Distinktion* nr. 3, 2001, s. 103 – 110.

Honneth, Axel (2001b): *Sphären reziproker Anerkennung. Größe und Grenzen der Hegelschen Sittlichkeitslehre*. In: *Nordic Journal of Philosophy*, Vol..2, No. 1, Philosophia Press

Honneth, Axel (2002): *Befreiung aus der Mündigkeit. Paradoxien des gegenwärtigen Kapitalismus*. Campus, Frankfurt

Honneth, Axel (2003a): *Kampf um Anerkennung. Zur moralischen Grammatik sozialer Konflikte. Mit einem neuen Nachwort*“. Suhrkamp, Frankfurt am Main.

Honneth, Axel (2003b): *Unsichtbarkeit. Stationen einer Theorie der Intersubjektivität*, Suhrkamp, Frankfurt am Main

Honneth, Axel (2004): *Sozialphilosophie zwischen Kritik und Anerkennung*. In :

Halbig, Christoph, Quante, Michael (hg) (2004): *Münsteraner Vorlesungen zur Philosophie*, Bd.5, Hamburg, LIT 204, Münster

Høilund, Peter og Juul Søren (2005): *Anerkendelse og dømmekraft i socialt arbejde*, Reitzel 2005

Raffnsøe-Møller, Morten (1999): *Anerkendelsens sociale grundformer: Kærlighed, agtelse og værdsættelse*. In . 139 – 177 i *Philosophia*, årg. 27, nr. 3-4, s. 139-177

På dansk er bogen Axel Honneth, *Behovet for anerkendelse. En tekstsamling redigeret af og med indledning af Rasmus Willig* udkommet på Reitzels Forlag 2003. Bogen er en glimrende introduktion, og udvalget af artikler er meget illustrativt for Honneths arbejde omkring anerkendelse.